Тетяна Бойченко

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРЕДМЕТНИХ ДІЙ У ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Специфіка людської активності полягає в тому, що її простір складено з реалій предметного світу, створеного людиною і для людини, артефактів, наділених значеннями і власною логікою використання їх фізичних характеристик. У цьому просторі предметного світу і народжується особливий вид довільних дій – *предметні дії*, тобто дії з предметами відповідно до їх призначення і суспільно прийнятих способів дії.

У засвоєнні та виконанні дитиною предметних дій полягає сутність предметної діяльності, яка стає провідною впродовж раннього дитинства, є важливим новоутворенням вікового періоду і має вирішальне значення у розвитку дитини на 2–3-му роках життя.

У процесі онтогенезу предметним діям дитини передують маніпуляції з предметом. *Маніпуляції* (від лат.manipulus – жменя, пригорща; manus – рука)– виконання руками різноманітних дійз предметами: їх обмацування, обертання, перекладання, струшування, кидання тощо [1]. Натомість маніпуляції враховують тільки зовнішні властивості речей незалежно від їх призначення: дитина котить усе кругле, стукає всім твердим, стискує все м’яке. Предметні дії ж передбачають використання предметів за їх призначенням. До них дитина переходить від маніпуляцій з предметами.

Вирішальна роль у засвоєнні дитиною предметних дій належить *дорослому*. Оскільки функціональне призначення речей є їх прихованою властивістю, воно не може бути виявлене шляхом простого маніпулювання. Тільки дорослий може допомогти дитині дізнатися про призначення предметів, показати прийоми їх використання. Він бере участь у її діяльності як організатор, помічник і старший партнер. Предметна дія виконується дитиною раннього віку або в присутності дорослого, або за його дорученням. При цьому дорослий виконує функції носія способу дії, заохочуючи або не заохочуючи ті чи інші прояви активності дитини щодо предмета. Тільки відповідність дії зразку дорослого може слугувати критерієм правильного використання предмета. Отже, засобом здійснення предметної діяльності виступає *ситуативно-ділове спілкування* з дорослим, у ході якого дитина оволодіває призначенням предметів, вчиться діяти з ними так, як прийнято в суспільстві.

У формуванні самостійної предметної діяльності дитини виокремлюють три етапи: 1) *предметні маніпуляції* 5–6-місячних дітей, які через 2–4 місяці перетворюються на орієнтувальні дії; 2) *предметно-специфічні дії*, що виникають наприкінці першого року життя, вони відрізняються від маніпуляцій та орієнтувальних дій, оскільки мають на меті отримання зовнішнього результату; поступово дитина засвоює

правильні дії з предметами: м'яч котить, автомобіль штовхає, ляльку кладе на ліжко, піраміду збирає і розбирає; 3) виникнення *предметно-опосередкованих дій*, для виконання яких використовують знаряддєві операції (діти з початку 2-го року життя їдять з допомогою ложки, використовують візочок для катання ляльки, машинки для перевезення кубиків).

Формування предметних дій пов'язане зі зміною характеру орієнтувальної діяльності дитини. На перших етапах розвитку предметної діяльності дія і предмет тісно пов'язані між собою: дитина може виконувати засвоєну дію лише з призначеним для цього предметом. Відокремлення дії від предмета відбувається поступово, внаслідок чого діти набувають здатності виконати дію з предметами, яка їм не відповідає, або використати предмет не за прямим призначенням, як предмети-замінники.

Отже, на *першому етапі* дитина може виконати будь-які відомі дії з предметом; на *другому* – предмет використовується тільки за прямим призначенням; на *третьому* – відбувається вільне використання предмета на основі знання дитиною його основної функції.

Значущими для розвитку дитини є співвідносні та знаряддєві дії.

Співвідносні дії – дії, мета яких полягає у приведенні двох або декількох предметів, їх частин у певні просторові відношення. Співвідносні дії виконує дитина, складаючи пірамідку з кілець, вкладаючи мотрійку у мотрійку, використовуючи конструктори, закриваючи коробки кришками.

Знаряддєві дії – дії, в яких один предмет (знаряддя) використовується для впливу на інші предмети. Вони ознайомлюють дитину із найпростішими знаряддями (ложкою, чашкою, совком, лопаткою, олівцем), діями з ними, водночас активізуючи пізнавальні процеси, розвиваючи вправність рук.

Знаряддя є своєрідним посередником між рукою дитини і предметами, на які потрібно впливати. Систематичне вивчення процесу становлення знаряддєвої дії дозволило П. Я. Гальперіну виділити головні її *стадії*: 1) стадія цілеспрямованих спроб здійснення дії; 2) стадія очікування, в процесі якої дитина ніби «очікує» появи певного положення використовуваного знаряддя; 3) стадія нав'язливого втручання – характеризується наполегливістю в прихильності до одного і того ж способу дії; 4) стадія об'єктивної регуляції – поява орієнтування дії на об'єктивні матеріальні умови предметної ситуації [2].

На думку Д. Б. Ельконіна, предметна дія дитини розвивається в двох напрямках. По-перше, це перехід від спільного з дорослим виконання дії до самостійного, що призводить до виділення дорослого як зразка дії, з яким малюк починає себе порівнювати. По-друге, розвиток засобів і способів орієнтації самої дитини в умовах здійснення предметної дії. Друга лінія призводить до оволодіння способом використання предмету і

виникнення ігрової дії, яка цей спосіб відображає. В результаті у дитини виникає предметне ставлення до дійсності, яку вона розуміє як сукупність предметів з певним призначенням і функціями [3].

Оволодіння предметною діяльністю суттєво впливає на психічний розвиток дитини в ранньому віці. Найбільше вона сприяє розвитку пізнавальних процесів дитини, адже у діях з предметами формуються способи сприймання, сенсорні передеталони. У предметній діяльності зароджується інтелектуальна діяльність – наочно-дійове мислення у найпростіших формах,активно розвиваються мисленнєві операції (аналіз, порівняння, узагальнення).

Наприклад, від одного до двох з половиною років розвиток узагальнень долає три етапи: 1) ранні наочні узагальнення – дитина групує предмети за найяскравішими ознаками, найчастіше кольором, предметними діями вона ще не володіє; 2) об'єднання зорових і дотикових образів у цілісне уявлення, початок виокремлення предметів;усі ознаки предметів на цьому етапі однаково значущі, дитина ще не відокремлює основні, стійкі ознаки від другорядних, мінливих; 3) початок формування загальних понять; з усіх ознак предметів, які порівнюються, дитина вирізняє найсуттєвіші і постійні. Ця елементарна мисленнєва операція спочатку виявляється у розрізненні, а потім у порівнянні предметів за кольорами, формами, величиною, віддаленістю [4].

У процесі предметної діяльності активно розвивається і мовлення дитини. На адаптацію до нових умов, розвиток її інтелектуальних, особистісних якостей особливо позитивно впливає спілкування з дорослими.

Отже, у ранньому віці дитина оволодіває предметною діяльністю, у якій гармонійно розвиваються всі складові психіки дитини і формуються базові якості особистості – самостійність і незалежність.

Список використаних джерел:

1. Грядовкіна Ж. Через дію до пізнання / Ж. Грядовкіна, О. Решетняк // Дошкільне виховання. – 2016. – № 1. – С. 15–19.
2. Гальперин П. Я. Психологическое различие орудий человека и вспомогательных средств у животных и его значение // Хрестоматия по детской психологии / сост. и ред. Г. В. Бурменская. – М. : Педагогика, 1996. – С. 156–168.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. / Т. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 72–74.
4. Ельконін Д. Нотатки про розвиток предметних дій у ранньому дитинстві / Дитяча психологія: навч. посіб. для самостійної роботи студента / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2011. – С. 81–82.